

SOCIJALNI SUKOB ILI FARSA? JEDAN DOGAĐAJ U CRESU GODINE 1718.

1.

Pregledavajući građu o mletačkoj *Pokrajini Istri* u Državnom arhivu u Veneciji naišao sam, u fondu Vijeća desetorice, na zanimljivo povijesno svjedočanstvo o sukobu između kneza i creske komune god. 1718.¹

Dokument od sedam listova, pisanih karakterističnim kurzivnim duktusom druge polovice XVII i početka XVIII stoljeća, sadrži žalbu nekih članova creske komune protiv kneževih postupaka u posljednjim mjesecima njegove uprave nad gradom i otokom. Knez (i kapetan)² Agostino Loredano izabran je na tu funkciju 26. siječnja 1717, mjesec dana kasnije prihvatio je imenovanje, a 7. lipnja stigao u Cres i započeo službu na kojoj je ostao do 6. VI 1719. godine.³ Sudeći prema tekstu žalbe, napisane i poslana u Mletke 19. studenoga 1718, veći dio njegova *Regimenta*⁴ ispunjen je sporovima, trvenjima, otvorenim sukobima i strančarskim grupašenjem u općinske vijeću, kršenjem statutarnih propisa i parničnjem pred visokim mletačkim forumima. U svežnju 277 nisam našao drugih dokumenata o tome predmetu, nisu se sačuvali ni zapisnici Vijeća creske komune za to razdoblje i jedino se u popisu osorskog arhiva spominju podaci o Loredanovu službovanju.⁵ Kada sam odlučio prirediti za objavljivanje taj mali povijesni izvor,

¹ Archivio di Stato di Venezia (ASV). Consiglio dei X. Lettere di Rettori e di altre cariche. Busta 277.

² U žalbi se Loredano naziva isključivo knezom (*conte*), iako je njegov službeni naziv, kao nositelja civilne vlasti i vojnoga zapovjednika, glasilo knez i kapetan (*conte e capitano*).

³ Usp. Silvio Mitis, Cherso ed Ossero sotto la Serenissima, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* XLIV, Pola 1933, 152.

⁴ *Regimento* (ili *Rezimento*), predstavnička vlast mletačkoga kneza i kapetana trajala je u Cresu, kao i u ostalim dijelovima Mletačke Republike, dvije godine.

⁵ Inventar arhiva općine Osor — Serija II (1459—1945), *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci (VDAR)* I, 1953, 305. Acta cancellariae Ausseri. Annorum 1713—1726: Extraordinariorum [...] del Regimento del N.H. Agostino Loredan Conte e Capi-

taj sitni detalj bogate creske povijesti, imao sam, s povjesničarsko-arhivističkoga stajališta gledano, u vidu i činjenicu da je to jedan od malobrojnih dokumenata o prilikama i odnosima u Vijeću creske komune pri koncu drugoga desetljeća XVIII stoljeća. Poznato je, naime, da se osma knjiga *Libro de Consigli* grada Cresa nije sačuvala, pa od god. 1710, kada završava sedma, do 1770, kada započinje deveta knjiga, zjapi praznina od punih 60 godina. Žalba dijela članova creske komune Vijeću deseterice, koja razmatra samo jedan od mnogobrojnih sličnih slučajeva, sadrži neke povijesno relevantne detalje o kojima valja voditi računa kada se razmatraju i ocjenjuju društveno-politička previranja u općinskim središtima Istre⁶ i Kvarnerskih otoka.

2.

Žalbu Vijeću deseterice — naslovljenu »all'Eccellentissimi Capi del Eccello Consiglio dei X.ci« — potpisala su dvojica sudaca (*Nicolò Petris* i *Giovanni Zambello*) i dvojica *agenata*⁷ (*Giusto Nicolò Petris* i *Ercole de Petris*). Bio je to autoritativan glas prosvjeda jer su suci (*zudesi*), po odredbama statuta, bar formalno, »predstavljali rektorovu ličnost i djelomično ga zamjenjivali u upravi«,⁸ *agenti* imali ista prava u Vijeću kao i suci, a jedni i drugi (tj. dvojica sudaca i dvojica *agenata*) u nekim slučajevima nastupali kao općinski odličnici — *Capi della Comunità*.

Podnositelji žalbe upozoravaju da su »proživljavali mnoge neugodnosti i u prijašnjim mjesecima« *Regimenta* Agostina Loredana, a iz teksta se prosvjeda vidi da su se već sporili s njime pred Vijećem deseterice u Veneciji.

Dne 19. studenoga 1718. poslali su toj visokoj državnoj instituciji novu žalbu na creskoga kneza, kojega je vladanje, a osobito dva »teška i neprikladna događaja u listopadu«, dovelo »otok u veoma tešku bijedu i stavilo komunu na veoma opasnu kušnju«.⁹

U prvoj točki prosvjeda optužuje se Loredano da je, ne obazirući se na statutarne zdravstvene propise, odlučio izvaditi iz engleskoga *vašela*, koji je doplovio iz Soluna i nasukao se na otočiću Galijola,¹⁰ dvanaest komada gruboga platna i šesnaest bala pamuka. Kneževa naredba da se zbog prisutnosti toga broda uvede karantena značila je »zatvaranje otoka za promet i prekid

tanio; Instrumentorum ad Publicum Incantum 1718. N.H. Agostin Loredan [...]. Usp. također i Vodič Historijskog arhiva Rijeka, Posebna izdanja 7, Rijeka 1980, 91—92; 99—101.

⁶ Usp., primjerice, opsežnu studiju Miroslava Pahora, *Socialni boji v občini Piran od XV do XVIII stoletja*, Ljubljana 1972. i veoma dobar i pregledan rad Danila Klencna, *Uvjeti i razvitak odnosa između pučana i građana u mletačkoj Istri, Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 10, Zagreb 1977, 305—334.

⁷ *Agenti* su bivši suci kojima je isteklo šestomjesečno razdoblje vršenja te funkcije. Nakon izbora novih sudaca stari su ipso facto postajali *agenti*, odnosno odvjetnici komune. Dužnost *agenata* trajala je također šest mjeseci. Usp. Ivan Beuc, *Osorska komuna u pravnopovijesnom svjetlu*, *VDAR* I, 1953, 111.

⁸ Suci su mogli biti birani samo iz redova nobila. *Statuto di Cherso et Ossero* (tiskan u Veneciji 1640) izričito kaže: »Zudesi [...] i quali rappresentano la persona del Nostro Magnifico Rettor, et in parte supplissero al governo« (navedeno po Beucu, n. dj., 107). Usp. također Nicolò Lemessi, *Note storiche, geografiche, artistiche sull'Isola di Cherso*. Vol. I, Roma 1979, 15—86.

⁹ ASV. Consiglio. Busta 277 (vidi bilj. 1).

¹⁰ Galiola ili Galiula, mala otočna hrid, sjeverozapadno od otoka Unije.

trgovine s ostalim krajevima«. Nezadovoljstvo je izazvala činjenica da je knez tom odlukom onemogućio slobodno isplavljanje creskih i lošinjskih lađa bez prethodnoga plaćanja visoke pristojbe. Spominje se i podatak da su tu pristojbu već platili neki lošinjski patruni koji nisu znali za kneževu odluku o karanteni, pa su se svojim brodovima otisnuli na more.

Oko toga izbio je najprije sukob između kneza i njegova kancelara. Kancelar je odmah prosvjedovao i odbio slijediti kneza u Martinšćicu (odakle su se trebali brodom prevesti do nasukana *vašela* kod hridi Galijole), ali ga je ovaj na to prisilio izdavanjem krivična naloga i naredbom da ga *žbiri* silom dovedu. Suci i *agenti* komune Cresa ističu da je takav postupak izazvao sablazan i javnu osudu u gradu, no za istraživanje i povijesnu ocjenu creskoga slučaja iz 1718. god. ta je tvrdnja značajna u prvome redu zbog toga što nedvojbeno svjedoči o otvorenome sukobu i potpunome prekidu odnosa i suradnje između kneza i kancelara. U kneževu *Regimentu* kancelar nije bio običan pisar i pasivan izvršitelj njegovih naloga, već svojevrсни knežev savjetnik koji je tumačio odredbe raznih tijela i magistratura mletačkoga senata, statutarne propise i običajno pravo.¹¹ Rascjepom između Loredana i njegova (poimenično nespomenuta) kancelara creski je rektor izgubio svoj glavni oslonac u provođenju vlasti, pa je njegovo snalaženje u mnogobrojnim zakonima, propisima i običajima bilo znatno otežano. Agostino Loredano slijedit će više svoj temperament nego li zakonitost! A to će doći do izražaja u njegovu dugome i oštrome sporu s Vijećem creske komune, odnosno dijelom njegovih utjecajnih članova, sporu koji doživljava vrhunac u listopadu 1718. godine. Čini se da je do otvorenih neslaganja i zaoštavanja odnosa došlo upravo zbog kneževih samovoljnih postupaka i kršenja (a možda i nedovoljna poznavanja?) zakona i propisa.

U tekstu, donijetom u dodatku ovoga priloga, spominje se službeno rješenje Vijeća desetorice mletačkoga Senata kojim se poništava Loredanov dekret donijet 4. srpnja u korist Pietra Francesca Petrisa, knezu potčinjena građanina. Loredano je, dakle, pri tome postupio bez suglasnosti kancelara i Vijeća, pa se ono žalilo u Veneciju i dobilo spor.

Kada su predstavnici Vijeća creske komune predočili knezu odluku ugledne desetorice najvišega senatskoga tijela¹² o poništenju dekreta, on je odbio postupiti po njoj i, iz osobna inata i bez znanja kancelara, odgovorio vrhovnoj vlasti u Mletke. Izjavio je pri tom da će radije polagati računa za svoje postupke negoli poslušati naredbu koja je kompromitirala njegov postupak.

¹¹ Beuc, n. dj., 87. Autor još kaže: »Ni knez ni suci, koji su bili više nominalni savjetnici nego li pravi, nisu poznavali civilni parbeni ili krivični postupak, pa ni samo civilno i krivično pravo« (na i. mj.).

¹² Vijeće desetorice (*Consiglio dei dieci*) ubrajalo se u »organi costituzionali dello Stato« i bilo veoma moćna institucija. U njegovim su se redovima nalazili dužd i Malo vijeće, ono je rješavalo, često u tajnosti, važna pitanja koja su mu povjeravana. Ozloglašeni državni inkvizitori, kojih je djelokrug djelovanja i vlast Vijeće desetorice prisvojilo u XVIII stoljeću, potjecali su također iz njegovih članova (Andrea da Mosto, Archivio di Stato di Venezia. Indice generale, storico, descrittivo ed analitico I, Roma 1937, 52—55). Knez je bio odgovoran Vijeću desetorice, odnosno njegovim predstavnicima, pa su se članovi Vijeća creske komune zato i žalili na taj naslov.

Nakon prekida odnosa s kancelarom i sve zaoštrenijega sukoba s dijelom članova Vijeća komune Loredanovi postupci sve se manje temelje na propisima i statutarnim odredbama, i sve više poprimaju oblik iracionalne težnje da se obračuna s oporbom.

Evo kako su, prema opisu dvojice sudaca i agenata, tekla dalja zbivanja:

U svojem bijesu knez je ujutro 16. listopada udarcima u bubanj dao pozvati k sebi u rektorsku palaču, pod oružjem, sve pripadnike bratovštine gradskih topnika (*bombardieri*) i svoje *oficijale*, a zatim ih uputio u sve kuće u gradu Cresu da dovedu dvanaesticu pučana, članova Vijeća (prijeteći im smrću ako se ne odazovu) i sve obrtnike, mornare, težake i seljake (njima je za neodazivanje predvidio novčanu globu).

Prema svjedočanstvu žalitelja, Loredano se ponašao veoma teatralno. Odjeven u dugu svečanu odjeću stao je u sredinu okupljene mase i oštro se okomio na komunu podbadajući puk da riječima ruži nobile, a zatim je upao u vatru bijesa zahtijevajući da se nad njima izvrši pokolj. Budući da je taj pokušaj propao, knez je pozvao pomoćnika *oficija* (kancelar je bio odsutan) i prisilio ga da javno iznese, po riječima podnositelja žalbe, lažnu optužbu protiv suca Giusta Petrisa. Štoviše, pomoću jednoga predstavnika pučana¹³ počeo je spomenutome sucu raditi o glavi. Tada je pozvao sve nazočne da svjedoče protiv Giusta Petrisa; odazvalo se samo nekoliko svjedoka spremnih da dadu izjavu. To je, stoji dalje u opisu, potaklo kneževu želju da raspali svjetinu, pa je odmah naredio da se dovede sudac Petris koji se nalazio u crkvi na misi.

Od toga trenutka sukob je poprimio još dramatičnije tonove. Loredanov bijes ugrozio je i sam život suca Giusta Petrisa. U žalbi se opisuje kako je knez, hineći uljudnost, pošao u susret sucu sve do vanjskih stuba obasipajući ga podrugljivim komplimentima i pozivajući ga da uđe u palaču kako bi mu uručio duka. Nazivao ga je svojim nasljednikom i dostojnijim rektorske časti i od njega (tj. od kneza) samog! Zatim se okrenuo prema puku i povikao: »Tko je vaš predstavnik?! Ja ili gospodin Giusto?!«. Teatralna demagogija nije imala odjeka; nitko nije odgovorio knezu, pa se ovaj ponovno obratio puku i nastavio optuživati nobile i proglašavati ih ugnjetačima puka i javne vlasti. Nitko se ni nakon tih riječi nije pokrenuo. Loredano je tada optužio suca zbog drskosti, iako je ovaj, svjedoče tužitelji, odgovarao pomirljivim tonom. Razbješnjeli knez naredio je *žbirima* da mu oduzmu sablju i da ga vežu, a zatim se i sâm bacio na njega, zgrabio ga za odjeću i zavrnuo mu ruku na leđa. Gurnuo je na njega *bombardiere* koji su ga vukli od sredine dvorane do vrata trijema. Knez je čitavo vrijeme poticao okupljeni puk da ga ubije i vikao na *bombardiere* da ga ustrijele iz arkebuza. Istodobno je i jedan predstavnik pučana pozivao na obračun s Petrisom i nobilima, vičući: »Na oružje! Na oružje!«. Podnositelji predstavke Vijeću desetorice kažu da su »svi uočili knežev nesmotreni postupak i da se nitko nije pomaknuo«. Sudac Petris uspio se istrgnuti, dokopati vrata i spasiti se situacije u kojoj mu je život bio ugrožen. Na izlazu su ga dočekali nobili koji su potrčali da spriječe najgore. Tada je Loredano, spoznavši da mu je propao i taj pokušaj,

¹³ U originalu: »un de'Capi del Popolo«. To su bila trojica izabranika među dvanaesticom pučana biranih na šest mjeseci u Vijeće komune (usp. Beuc, n. dj., 99).

izvukao pištolj koji je držao ispod svoje svečane odjeće »kako bi sâm dao oduška srdžbi i bio bi u tome i uspio«, stoji u tekstu, »da se neke druge osobe nisu postavile ispred njega« i onemogućile mu da puca. Knez je i dalje prijetio Petrisu vičući: »To ćeš mi platiti!«.

Loredano je, međutim, ustrajao u pokušaju da pokrene pučane protiv nobila. U daljem se opisu događaja navodi da je zaprepašteni i uplašeni puk već gotovo izašao iz palače kada je knez naredio oružanoj pratnji da naplate spomenute novčane globe od onih koji se ne vrate natrag. Kada se svijet ponovno okupio, Loredano je zahtijevao da mu se dade punomoć kako bi, u ime Cresana, mogao nastupiti protiv Vijeća komune pred sudom u Veneciji. Predstavnici puka dali su mu privolu. Njihov postupak suci i *agenti* osudili su izjavom da su se »priklonili knezu budući da im nije pošlo za rukom odigrati ulogu u tragediji koju je on zakuhao«.

Nekoliko dana nakon opisana događaja Loredano je — usprkos pismenu nalogu Vijeća desetorice mletačkoga Senata — ponovno odbio dati odobrenje za saziv Vijeća komune radi izbora novoga suca. On je, tvrde žalitelji, nastavio »s proganjanjima i privatnim i javnim prijetnjama protiv jednih građana, pa i svojega kancelara koji nije htio pristati uz njegove nepromišljene postupke«. Oslanjajući se na, kako kažu žalitelji, člana Vijeća i svojega pozdanika Girolama Fericiolija, knez se, u sukobu s *ministrom*, našao istodobno u ulozi tužitelja i suca. Nizanje Loredanovih nezakonitih postupaka nastavlja se i u posljednjem odlomku žalbe: knez je otjerao s ročišta Serafina Petrisa kada je htio zaštititi svoje interese u nekoj građanskoj parnici; više se nitko ne usuđuje izaći pred mletačkoga predstavnika da bi ostvario svoja prava. »Osim toga«, navodi se u predstavi, »svi se boje odlukâ suca opsjednuta osobnom strašću«. Loredano se sporio i s crkvenim vlastima i bratovštinama; godinu dana nije posjetio nijednu crkvu¹⁴ »zbog mržnje prema svećenstvu, iako je razloge za takvo stajalište izmislila njegova hirovitost«.

»Sve je to ojadilo dušu ove komune veoma odane svojem obožavanome vladaru [...]«, ističe se u zaključku žalbe i traži da Vijeće desetorice ispita čitav slučaj i poduzme mjere »radi vraćanja mira i spokojsva u ovome kraju, da kancelar može nesmetano vršiti svoju dužnost, služiti ovome gradu i otoku i zadovoljavati potrebe komune prema pravednim statutarnim propisima [...]«.

3.

Opisani spor creske komune s knezom, zastupnikom i glavnim nositeljem mletačke vlasti, stavlja povjesničara pred osnovne dileme: je li to socijalni sukob ili farsa? Radi li se o usamljenom ili karakterističnom slučaju?

Iz teksta prosvjeda može se naslutiti dubina sukoba, rascjepkanost interesa i strančarska podijeljenost. Nijedna socijalna grupa ne nastupa jedinstveno: pučani se drže po strani, iako njihovi predstavnici stoje uz kneza; nobili (građani) najvećim su se dijelom okupili oko oporbe koju u Vijeću komune nose dvojica sudaca i dvojica *agenata*, no neki od nobila pristaju

¹⁴ U statutu creske komune navedena je obveza kneza da posjećuje crkve: »Che misier lo Conte dō volte all'anno debbia visitar le Giesie, che sono sotto Pozzuppi« (Lemessi, n. dj., I, 51).

uz Loredana (štoviše, za njih se tvrdi da su njegovi odani i pouzdani ljudi). Režija te cinične i brutalne farse, kojom se knez namjeravao obračunati s nositeljima oporbe u Vijeću komune, nije uspjela dovesti predstavu do kraja, ali je Loredano, oslanjajući se na predstavnike pučana (*capi del popolo*), isposlovao sebi pravo da pred vrhovnim mletačkim sudištem iznese svoju verziju događaja.

Svi sukobi mletačkih rektora s komunama, odnosno njihovim predstavnicima, i to u bilo kojem razdoblju i u bilo kojem mjestu prekomorskih posjeda i stečevina Republike sv. Marka, u suštini nose socijalno obilježje. Creski primjer iz god. 1718. osebujan je po svojoj teatralnoj dramatičnosti, kao i po psihološkim karakteristikama ličnosti samoga kneza. Podnositelji žalbe doslovce kažu za njega: »On se sukobio ne samo sa (sudskom) *bankom*, s nobilima (građanima), s pučanima, s komunom Osor, sa svojim *ministroni*, već i sa samim sobom!« A u posljednjoj rečenici prosvjeda mole mletačko Vijeće deseterice da učini sve kako bi se ubuduće strogo poštivali propisi i tako izbjegla mogućnost »da neki novi neočekivani izljev gnjeva presvijetloga gospodina kneza dovede komunu u još teže nesreće«.

Paranoični istupi jednog mletačkoga kneza mogu današnjeg povjesničara zavesti na pogrešne ili samo naoko vjerodostojne zaključke. Koliko je u višestoljetnom vladanju Venecije bilo sporova poput ovoga u Cresu 1718? Neki autori spominju samo desetak slučajeva kada su se creski građani žalili Veneciji na postupke svojih knezova,¹⁵ štoviše, i sami žalitelji u ovome prosvjedu ističu da je »otok Cres oduvijek uživao sreću i blagostanje pod premilostivom vlašću Prejasne Republike« i da je za Loredanova *Regimenta* to blagostanje »prekinuto zbog privatne strasti javnog predstavnika«. Premda je to fraza, uobičajena za pisma senatskim tijelima, ona ipak svjedoči da nije svaki mletački predstavnik izazivao tako dramatične konflikte. Creski događaj iz 1718 — taj socijalni sukob režiran poput teatralne farse — vjerojatno je atipičan, iako možda i nije usamljen. Nije isključeno da je kakav temperamentni i vlastoljubivi knez, spreman da krši zakone i propise kako bi osigurao svoju moć nad komunom i osobni probitak, na sebi svojstven način, iako u drugačijem obliku, izazvao slučaj sličan Loredanovu.

Premda podnositelji prosvjeda ne nastupaju u ime čitave komune već samo jednoga njezinoga dijela (većine nobila), iz njihova se teksta može pouzdano zaključiti da je postojala napetost između društvenih slojeva i grupa u Cresu i da je ona bila bremenita latentnim sukobima i frustracijama koje su povremeno izbijale na vidjelo i manifestirale se u obliku jačih ili slabijih trvenja.

Iz podteksta se razabire da je sukob u Cresu 1718. bio kompleksniji negoli ga prikazuju suci i *agenti*; knez se htio obračunati s dijelom neposlušnih nobila (građana) u Vijeću komune iskorištavajući tradicionalna neslaganja i oprečnost interesa ta dva staleža. Međutim, podršku pučana nije

---

¹⁵ Alfonso Orlini, Cherso, Trieste s. a., 143. Premda je Orlini neobjektivan i pristran u opisivanju i krajnje nekritičan u glorificiranju rimske, mletačke i talijanske vlasti na Cresu, može se pretpostaviti da je ta njegova tvrdnja vjerodostojna (pogotovo ako se zaista temelji na pregledanoj građi!). No, to ne znači da u drugim komunama u Istri, Kvarnerskim otocima i Dalmaciji sukobi i općinske predstavke višim mletačkim organima nisu bile česte.

dobio, pa se čitav zamišljeni socijalno-politički obračun sveo samo na surovu farsu. Premda su žalitelji detaljnim opisom kneževa poremećena istupanja donekle smanjili širinu i dubinu spora, minorizirali njegovo društveno obilježje i genezu konflikta dobrim dijelom sveli na osobne karakteristike Loredanove ličnosti, taj je mali fragment, uza sve to, značajna i zanimljiva mozaična kockica svakodnevnih trvenja i neslaganja mletačkih rektora s raznim društvenim slojevima ne samo u creskoj već i u mnogobrojnim istarsko-kvarnersko-dalmatinskim komunama pod vlašću Serenissime.

Socijalno-politička previranja u komunama rješavala su se u okvirima legalnosti,¹⁶ koliko god to bilo dugotrajno i skupo, a ponekad i bezuspješno, jer je Sinjorija štitila svoje predstavnike. Samo uz velike napore i goleme financijske izdatke moglo se katkada postići pravedno rješenje sporova. Društveno opravdani protest pretvarao se često, još tijekom postupka (dok je »igru« vodio sâm rektor) ili nakon odluke mletačkih magistratura — koje su podržavale svojega predstavnika kada je štitio zakonitost koju su drugi kršili, ali ga nisu kažnjavale ako ju je on sâm kršio — u običnu farsu! Zato su često poslije žalbâ, sukoba i skupih parničenja ostajale frustracija i mržnja, koje su svoj prirodni odušak nalazile u ostacima onoga medijevalnoga karnevalskog rabelaisovskog izivljavanja, kada su se nekažnjeno mogle izvikivati rugalice na rektorovu ličnost i njegov način vladanja. Poznato je više takvih rugalica punih jetke persiflaže i otvorenih optužaba, gnjeva i protesta, čitavo malo narodno *smijehovno stvaralaštvo* (Bahtinov izraz)¹⁷ s jasno izraženom verbalnom osvjetom i naglašenim elementima psihološke sublimacije. U jednoj od njih — nedavno pronađenoj u arhivskome fondu biskupa Negrija u Muzeju *Correr* u Veneciji — nepoznati autor poziva Buzećane da svojega omraženog rašporskoga kapetana isprate dugim u stihovima sročanim opisom njegovih zloporaba i nasilja. Stihotvorac je svoj gnjev na rektora završio riječima:

»Chi no ghe cria drio: Atila flagelum Dei
Sarà un ladro come lui al Sacra de Vanzci!¹⁸

Bio je to svojevrsni ritual narodne kulture, možda jedini trenutak kada su potčinjeni slojevi pučana mogli dati oduška svojem akumuliranom revoltu.

Sukob kneza s creskom komunom i grupašenje unutar njezinih redova, kako se to može razabrati u spomenutom izvoru iz god. 1718, autentična je

¹⁶ D. Klen točno primjećuje: »Ako se izuzmu manji fizički obračuni u Piranu i Rovinju, svi su se ti sukobi iscrpljivali u dugotrajnim procesima pred mletačkim forumima, u bezbrojnim pritužbama, istragama, koje su završavale neznatnim uspjesima i eventualnim kažnjavanjem najtežih krivaca. Sve je teklo uglavnom legalnim sudskim tokovima i privremenim administrativnim rješenjima, a odluke jednih i drugih rijetko su i kratkotrajno poštovane. Do stvarnih 'bojeva', kako ih hoće netko prikazati, ili samo nazivati, nije uopće dolazilo« (Uvjeti i razvitak, n, dj., 333).

¹⁷ Mihail Mihailovič Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesansc*, Beograd 1978, *passim*.

¹⁸ Museo Correr, Venezia. Codice Cicogna n. 1977. *Memorie Venete*. Istria. *Elogio à Sua Eccellenza Renier Capitano di Raspo nel fine del suo Reggimento in Pingente 1768*, 19 Luglio. Cjeloviti tekst rugalice s tumačenjima i kratkim opisom Renierova službovanja u Buzetu i ostaloj mletačkoj Istri bit će objavljen na drugome mjestu.

indicija za šire zaključivanje. U nedostatku serijalnih podataka, pomoću kojih se cjelovitije mogu pratiti društvene strukture u razvoju i njihove preobrazbe u dugome vremenskom nizu, i takva je indicija važan izvor; ona je mala hrid s koje se povjesničar može otisnuti prema dalekim otočjima znanstvene istine.

4.

*Prijepis izvorna teksta žalbe upućene Vijeću desetorice u Mletke.*¹⁹

Illustrissimi, et Eccellentissimi Signori

La felicità, che hà sempre goduto l'Isola di Cherso sotto il Clementissimo Dominio della Serenissima Republica viene adesso interrotta da una privata passione del Publico Rappresentante che necessita la nostra fedel Devotione ricorrere alla Suprema Autorità dell'Eccellenza Vostra, e supplire di mantenercela.

Due gravi inconvenienti (doppò molti altri ne'mesi andati) sono seguiti nel decorso di Ottobre, che hanno posto l'Isola in grave miseria, e questa Comunità in un pericolosissimo cimento. Il primo è stato, che à questo Illustrissimo Signor Conte²⁰ hà parso voler senza li riguardi della sanità ricuperar dodeci pezze di salonicchio,²¹ e sedici balle di gottone²² naufragate con Vassello Inglese sopra lo scoglio della Galliola, e proveniente da Salonicchio, et di serar quest'Isola dal comertio d'altri Paesi alla contumacia,²³ che ci verrà stabilita dalla Dominante, quando non era, che à soli giorni quatordecì, cosiche li nostri Bastimenti non possono partire senza esser soggetti à spese intollerabili, come le risentono quelli che inscienti del caso partirono da quest'Isola, e massime dalli Lossini. Non si è voluto persuadere all'avviso del suo Cancelliere nè à suoi protesti, perche anzi hà obligato lo stesso à seguirlo à San Martino²⁴ colla forza di mandato penale, e de'Sbirri mandati alla sua Casa coll'armi, e batter della Cassa contro di lui con scandalo di tutta la Città, cosiche il povero Ministro hà dovuto secondarlo.

¹⁹ Usp. bilj. 1. Tekst se donosi sa svim jezičnim i ortografskim osobitostima; jedino je grafija *v* i *u* (koje treba čitati kao *v*) dosljedno pisana s *v*, iako u originalu ima kolebanja.

²⁰ Kao što je spomenuto, bio je to »Conte et Capitanio Agostino Loredan«, mletački rektor u Cresu od 7. VI 1717. do 6. VI 1719. (Usp. i bilj. 2 i 3.)

²¹ U Boerijeju rječniku mletačkoga dijalekta stoji da je *salonicchio* naziv za grubo platno bjelkaste boje od kojega su siromašni slojevi žiteljstva šivali odjeću. Naziv je uveden, vjerojatno, iz činjenice da je platno takve vrste počelo dolaziti iz Soluna (mletački: *Salonicchio*). Usp. Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856, 594.

Enrico Rosamani (Vocabolario giuliano, Bologna 1958, 918) prenosi Boeriovu tumačenje, ali dodaje da je *salonicchio* i naziv za mornarski kaput s kapuljačom.

U ovom se slučaju naziv platna poklapa s njegovim porijeklom, budući da je engleski *vašel* robu ukrcao baš u Solunu.

²² *Gottone* ili *goton* (pravilno tal. *cottone*), mletački je naziv za pamuk.

²³ *Contumacia*, naziv za robu (ili ljude) smještenu, prema zdravstvenim propisima, određeno vrijeme u lazaret (Boerio, n. dj., 194).

²⁴ Hrvatski: Martinšćica.

Il secondo è, che presentato à questo Illustrissimo Signor Conte un spazzo²⁵ riverente dell'Eccellenza Vostra di taglio del Decreto 4 Luglio, che in questo Primario Foro segui à favore di Domino Pietro Francesco Petris suo dipendente, non hà voluto Sua Signoria Illustrissima obbedirlo, havendo rescritto di suo capriccio all'Eccellenza Vostra senza saputa del suo Cancelliere, e si è dichiarato voler più tosto andar à render conto, e sodisfarsi in qualche forma, che obbedire; stabilito dunque questo nel suo animo adirato contro chi ottenne la Giustitia dell'Eccellenza Vostra fece la mattina delli 16 del passato à tamburo battente radunare nel suo Palazzo tutti li Scolari Bombardieri coll'armi, e li Officiali di Corte, mandò poi questi per le Case della Città à comettere alli dodeci Popolari del Consiglio, pena la vita, et alli altri Arteggiani, Marinari, Zappadori, e Villani, quanti nè potè havere in pena di lire venticinque, che dovessero immediate comparire nel suo Palazzo. Fattasi questa radunanza sua Signoria Illustrissima si mise in mezzo di tutti, e vestito alla Romana²⁶ esagerò contro questa Comunità con forte imposture, fomentando il popolo ad invehire contro de' Nobili, et estinguirli: non vi fù alcuno, che gli desse risposta, onde egli vedendo non potergli sortir l'intento devisato, fece chiamar un Coadiutore del Officio in assenza del Cancelliere, et l'obligò in mezzo à tanta Gente una falsa querella contro il spettabile Signor Giusto Petris, e fece, che uno de' Capi del Popolo la facesse, perche gli venisse insidiata la vita, et l'Illustrissimo Signor Conte chiamò da questa Gente chi voleva esser Testimonj essendosi trovati alcuni che lo hanno secondato ad esaminarsi per obbedirlo. Qui poi diede vigore à suoi fomenti nel Popolo, e per venir alle prove mandò subito à chiamare dalla Chiesa, ove udiva la Santa Messa cantata il Spetabile (all' hora) Signor Giusto Petris, il quale andò imediate alla sua ubbidienza. L'Illustrissimo Signor Conte lo andò incontrare alla Scala esteriore facendo verso di lui un complimento di derisione invitandolo entrare, perche voleva consegnarli la Ducale chiamandolo suo Successore, e più degno; rivolto poi al Popolo disse; chi è il vostro Rappresentante Io, ò pur il Signor Giusto, mà nessuno rispose: replicò egli questi sono li vostri Oppressori verso il Popolo, e cose simili, mà conosciuta da tutti la sua ingiusta passione, nessuno si mosse. Rinfacciò poi il Spetabile Signor Giusto di Prepotente, il quale sempre rispose con rassegnazione; comandò all' hora alli Sbirri, che gli levassero la spada, e lo legassero, e gli li spinse adosso con tre, ò quattro Bombardieri con le proprie mani mà tutti conobbero l'indiretto, e precipitoso pensiero dell'Illustrissimo Signor Conte, e restarono come immobili e il povero Giudice Petris, che inaspettata si vide una tal disgrazia, procurava con atti di umiltà togliersi dal furore dell'Illustrissimo Signor Conte, ma questo lo afferrò per li vestiti, che anzi gli sbracciò un lampo, e spingendoli colle proprie mani li Bombardieri adosso lo accompagnò dalla Sala maggiore sino alla Porta del Portico di sotto giù della Scala secreta eccitando sempre il Popolo à trucidarlo, e gridando alli Bombardieri che gli tirassero con li archibuggi nel tempo stesso uno de Capi del Popolo fomentato gridava all'armi, all'armi. Assistito però da Sua Divina Maestà

²⁵ *Spaz(z)ò* (*spaccio* ili *dispaccio*) u ovome slučaju znači pismenu odluku neke visoke mletačke magistrature. Postojale su razne vrste *dispaccia*. Kako se vidi iz daljega teksta, ovdje je riječ o tzv. *spazzo di taglio*, tj. o presudi kojom se poništava prvostepena odluka.

²⁶ *Romana*, duga crna odjeća mletačkih rektora za službene prigode (Boerio, n. dj., 582).

il Spetabil Signor Giudice aprì la porta, e liberosi da quel grande suo pericolo in braccio d'altri Nobili accorsi alla Porta stessa per evitare qualche funesto accidente: all'ora l'Illustrissimo Signor Conte, che vidde essergli riuscita vana ogni prova del suo furore diede mano ad una pistola, che teniva sotto la Romana, per sfogar da se il suo disdegno, e gli sarebbe anco sortito, se altre Persone non se gli fossero poste davanti; non ostante si espresse verso del Giudice: me la pagherai; era già partito da Palazzo quasi tutto il Popolo sbalordito da questo inconveniente quando l'Illustrissimo Signor Conte tornò a mandar à commettere le predette pene à quanti potè haverli, per che vi ritornassero; fatta questa seconda radunanza, ricercò il Popolo, che gli facesse una procura à lui perchè sarebbe comparso à Venezia in suo nome avanti ogni Eccelso Tribunal, per distruggere la Communità, e fece, che gli Capi del Popolo imediate gli è la facessero, giache non li era sortito far seguire la tragedia da lui machinata. Alcuni giorni doppò negò nuovamente di lasciar far il Consiglio per eleger il nuovo Giudice non ostante lo spazio e foglio riverito dell'Eccellenza Vostra che glielo commetteva. Hora continua Sua Signoria Illustrissima ad invehire colle persecuzioni e minacce private, e pubbliche contro de poveri Cittadini, e dello stesso suo Ministro,²⁷ perche non vuole adherire alle sue inconsiderate direzioni, sentendosi che vadi formando processo d'inquisizione contro del medesimo, e contro chi egli perseguita per mezzo di Domino Girolamo Ferricioli dipendente, il che non essendo opera legale, ma fatta dallo stesso Giudice appassionato sopra sue Scritture articolate, facendo con ciò, con indecoro della publica Rappresentanza, da noi sempre venerata, la parte di Giudice, e di denunciante insieme. Cacciò anco della publica Audienza con ingiurie Lunedì passato Domino Serafin Petris, che era per agitare ad alcune Cause civili sue proprie, non havendo perciò nissun corragio di comparire davanti, onde restano gli interessi de'poveri Habitanti sospesi, e pregiudicati, oltre che ciascuno teme farsi giudicare da un Giudice vestito di privata passione. Egli non solo la volse con la Banca, con li Nobili, col Popolo, colla Communità d'Ossero, col proprio suo Ministro, mà anco con se stesso. Reverendo Signor Picvano di questa Collegiata, e col Reverendo Prè Commissario Generale ferma pace, che pur questi perseguita, ed è già vicino un anno, che non visita nissuna Chiesa per l'odio, che concepisce contro detti Sacerdoti per cause capriciosamente da lui ideate. Tutte queste cose affliggono l'animo di questa fedelissima Communità al suo Principe adorato, mentre in tal forma dappresso chi non è informato delle cose stesse, potrebbe esser pregiudicata nel titolo della rassegnatezza, ed umiltà al proprio Rettore, L'Eccellenza Vostra, che con occhio perspicace penetra anco l'interno delle Persone, e che vede gli andamenti di tutti quegli soggetti alla Sua Suprema Carica, hauerà anco modo, come umilmente, e con le lacrime à gli occhi genuflessi la supplichiamo di ben conoscere, e rilevare queste verità, che vengono rassegnate alla sua incontaminata Giustitia, per trovar quei validi ripieghi che possano metter in quiete, e tranquillità questo Paese, e che il Cancellier possa essercitare il suo Ministero, per servizio della Città, et Isola e dall'occorenze della Communità secondo giuste leggi statutarie della publica Sovrana Intenzione. Il tutto supplichiamo, sche segua avanti, che qualche nuovo inopinato movimento d'iracondia di questo Illu-

---

²⁷ Tim se generičnim nazivom označava knežev kancelar.

strissimo Signor Conte non faccia meterci in maggiori disgrazie, con che all'Eccellenza Vostra bacciamo umilmente il lembo delle Vesti. Grazie etc.

Cherso li 19 Novembre 1718.

Humillissimi Devotissimi et obbligatissimi Servitori

Nicolò Petris Giudice

Giovanni Zambello Giudice

Giusto Nicolò Petris Agente

Ercole de Petris Agente.

Na omotnici: *All'Eccellentissimi Capi del Eccelso Consiglio di X.ci.*

Summary

SOCIAL CONFLICT OR FARCE? AN EVENT ON THE ISLAND OF CRES IN 1718

The author examines the conflict between the community of Cres and its prince (*conte*) through a document dating from 1718 which is stored in the *Consiglio dei X* file of the *Archivio di Stato di Venezia*. From the address to that supreme body of the Senate, both conflict of interest between the Venetian representatives and the small island community, and the heterogenous interests of certain social groups and their representatives in the Community Council, are evident. The Venetian rector flagrantly broke the statutory laws and »conducted« a cynical and brutal farce in order to take revenge on those who had made complaints against him to the *Consiglio dei X*. Although it is a trivial thing, and not very typical, it is nevertheless, important source material for a deeper analysis of socio-political unrest in the Istria-Kvarner communities under the Venetian rule.

Preveo: Nikola Šoletić